

Vihdoin

Kerta vihdoin vijmengin.

Henricus Florinus 1702

MATTI SADENIEMEN johdolla mainiosti työstetty Nykysuomen sanakirja selittää adverbia *vihdoin* mm. näin: 'viimein'; 1. ajasta: 'lopulta, (loppujen) lopuksi, pitkän odotuksen jälkeen', usein kin-liitteellä vahvistettuna ja ilmaisten tällöin erityisen painokkaasti puhujan subjektiivista suhtautumista. | Jo toista tuntia oli odotettu, ennen kuin vieraat v. tulivat. V. oli aika lähteä. V:kin on koulu lopussa! Talomme on v:kin velaton. — *Vihdoin viimein* oli ilta käsissä. V. viimeinkin olemme perillä! 2. järjestyksestä: 'vielä (edellisten) lisäksi, lopuksi, viimeiseksi, lopuksi mainittuna'. | Pikriinihappoa käytettiin väriaineena, muiden värien raaka-aineena ja vihdoin räjähdyksineen. Ensin nousee oras, sitten tulee tähkäpää ja v. täysi jyvä tähkäpähän. — Sanaliitosta »vihdoin viimein» on syntynyt yhdysadjektiivi *vihdonviimeinen*, NS:n mukaan yleiskielessä tavallisemmin *vihoviimeinen* 'aivan viimeinen, äärimmäinen': Kylän v. talo. Vihoviimeisen kerran. V. heittiö, lurjus.

Murteisissa näiden sanojen ja sanontojen vastineet tarjoavat olen-
naisesti samanlaisen kuvan. Muutamia näytteitä eri alueilta Sanakirjasäätiön koko-
elmien perusteella:

vihdo viimi snä sendä meil tuli! PyhR | *Tul see vihdo-viime valmiks.* Hali | (Hallat ovat vähentyneet, kun) *ny oj jo vihrov viiminenkir rommakko* (= suonsilmäke) *kuivattu.* Huom. erikseen: *vihrosta-viiminen se* (eksynyt poika) *tuli takäsin.* Vam | *Kyllä se plikka ov vihrov viimenem pirettävä.* PunL | *tuli se vihloj ja viimnenki. vihlov viimesekkip puuska-roittemiset oli* (ennen, kun ei ollut eläinlääkäreitä). HKyr | (Esim. valkojuuri on) *vihrov viimestä perunamaassa* (= pahin rikkaruoho). Kalv | (Kun ei käsketyistä kukaan lähde) *vihlon saa männä itte.* Hol | *tul vihlov viimme* (kotiin) = *vihlov viimeneä.* Iit | *vihrov-viimnenäh* = 'vihdoin viimein'. Kym | *nyt seä toas teit viho viimo'se työ* (kun minulle valehtelit). Lemi | *viho viimine leikk ilmisparal* (= ihmisparalla). Sak | *viho'n* 'aivan': (Sairas hevonen »elämänlaudoissa») *suap siinä niinku seisovillaan ollav väikkei öis vihoj jalat tarmo'ttomat* (= voimattomat). sannoot: *liet tuo (lapsi) jo pahnam pohji-mäinev väikkei viho'n öiskaav vielä.* Kiih | *no joha sinä nyt vihonnii viime tulit. viho viimene* = 'aivan viimeinen': *iha viho viimeseks työks* (illalla) *minä pese asteet.* Juv | *tulit vihoj ja viimnenki.* Jäms | *äijä tuloo kotias siältä . . . viimeenki vihroo.* Nmo | *vihjon* = 'vihdoin'. Les¹ | *nyt se vihov viimennis säittaar rapsautti.* Uta. — Todettakoon vielä, että kaikki

¹ Samaan murrepiiriin kuuluu ilmeisesti Gananderin *vihojn* 'smäningom', josta käyttö-esimerkkinä hänellä on säe Gabriel Calamniuksen arkkiveisusta Sururunot suomalaiset (1734) Mikä virkois vihojn siitä = 'nägon qvicknade efterhand'. Ganander näyttää kuitenkin joko erehdyksestä tai tahallaan murteellistaneen alkutekstissä olleen äänneasun »vihdoin».

tällaiset *vihdoin*-ilmaukset puuttuvat Ristijärven, Länsipohjan, Vermlannin ja Inkerin suurista kokoelmista. Kenties tämä viittaa välillisesti siihen, että ne eivät ainakaan kaikissa muissakaan murteissamme ole varsin vanhaa perinnettä.

Elias Lönnrotin Suomalais-Ruotsalainen Sanakirja edustaa, kuten tunnettua, edeltäjiinsä Renvalliin ja Jusleniuksen verrattuna sellaista leksikografista paranusta, että siinä ei sanoja enää ole ryhmitetty etymologisiksi sikermiksi vaan ne on pantu kauttaaltaan aakkojärjestykseen. Täten on toisaalta teoksen käyttäjälle suuresti helpotettu haetun sanan löytämistä, toisaalta välttytty turhalta ja usein aivan harhaanjohtavalta sanahistorioinnilta.² Mutta vaikka siis aakkojärjestys olikin vapauttanut Lönnrotin etymologointipakosta, hän (tai hänen kulloinenkin apulaisensa) ei silti aina malttanut pidäytyä esittämästä jonkin merkitystenselytyksen yhteydessä omaa arveluaan sanan semanttisesta kehityksestä. Tästä tarjoaa näytteen mm. hänen artikkelinsa kirjoituksemme otsikkona olevasta sanasta. Kokonaisuudessaan se kuuluu seuraavasti:

vihdoin adv. (vihta) eg. med qvast I. ris, med hugg och slag, sent omsider, ändteligen, sluteligen, på sistone (*vihdoin* viimein): tuli, löytyi lopultakin v. viimein = kom, hittades ändteligen sent omsider; *vihdoin* palkka maksetahan tuolla Tuonelan ko'issa (kodissa).

Merkityksenkehityksen kannalta aivan perustelemattomalla oletuksella, että *vihdoin* 'sent omsider' jne. -adverbi johtuisi *vihta* 'saunavasta' -substantiivista ollen muka alkuaan sen instruktiivi, on tietenkin pelkkä kansanetymologisen päähänpiston arvo. Totean lisäksi jo tässä yhteydessä, että sana-artikkelin lopussa mainittu kansanrunositaatti ei näennäisestä itsestäänselvyydestä huolimatta kelpaa näytteeksi aivan samasta merkitysvivahduksesta 'sent omsider' jne. kuin Lönnrotin edellinen esimerkki. Palaan asiaan tuonnempana.

Vanhemmista sanakirjoistamme on edellä esitettyihin merkityksenmäärittelyihin saatavissa vain yksi olennainen lisä: Juslenius mainitsee, että *vihdoin* on latinaksi ensisijaisesti 'semel' ja ruotsiksi 'en gång' sekä vasta toissijaisesti latinaksi 'tandem' ja ruotsiksi 'ändteligen'. Ganander taas selittää (sub voce *viimmein*), että *vihdoin* *vijmmeingin* on tosin ruotsiksi mm. 'en gång, ändteligen' mutta latinaksi vain 'demum quidem'. Näyttää siis siltä, että Ganander ei omakohtaisesti tuntenut varsinaista 'en gång' -merkitystä vaan on sen ehkä kopioinut vain Jusleniukselta käsittäen sen ainoastaan jonkinlaiseksi emfaattiseksi lisäksi merkitykseen 'ändteligen', 'demum quidem'. Renvall puolestaan ei enää edes mainitse vastinetta 'semel', vaan tyytyy käännöksiin 'tandem, demum, denique', 'endlich'.

Mutta kuten Arvi Jännes Virittäjä II (1886) s. 182 ja Suomen partikkelimuodot (1890, Suomi III: 4) s. 191—193 jo on huomauttanut, Agricolalla *vihdoin* tavataan useasti juuri tuossa Jusleniuksen ensi sijalle asettamassa merkityksessä 'yhden keran'. Onkin nähdäkseni syytä tarkkailla tämän hämärälähtöisen adverbien käyttöä

² Vrt. Hakulinen—Ikola—Ravila, Kirjoituksia suomen kielestä (SKS:n Tietolipas 51, Forssa 1967) s. 88—89, 100—101.

Agricolan teksteissä.³ Siinä näkyy olevan erotettavissa konneksioita myöten useampikin kuin yksi merkitysvivahdus, esim. seuraavaan tapaan:

1) 'yhdesti, yhden kerran'

... Wihdhon olin Kiuitetty (Mikael Agricolan Teokset II 514, 2 Kor. 11: 25; v:n 1938 suom.: kerran minua kivitettiin; kreikaksi: hápaks elithásthēn; latinaksi: semel lapidatus sum; ruots. ns. Kustaa Vaasan Raamatussa: Ena reso stenat; Lutherin saks. 1546: Ich bin . . . ein mal gesteiniget); . . . Senwoxi ette Christus mös wihdoin meiden synnein tedhen kersi, Hurscas Ricolisten edeste . . . (II 607, 1 Piet. 3: 18; v. 1938: Kristus kärsi kerran kuoleman syntien tähden . . . ; kr.: hápaks; la.: semel; Luther 1546: ein mal; ru. KV: ena reso); . . . Coska Jumala wihdoin odotti, ia kersiueinen oli (II 607, 1 Piet. 3: 20; kr. ja la. tekstistä vastine puuttuu; ru. KV: När Gudh en gång bijdde, och tolamodh hadhe; Luther 1546: da Gott einmal harret, vnd gedult hatte); Eriseuraista Inhimiste pakene, coska hen wihdoin ia toisenkerdhan manattu ombi (II 596, Tiit. 3: 10; v. 1938: Harhappista ihmistä karta, varoitettuasi häntä kerran tai kahdesti; kr.: . . . metá mían . . . nouthesían; la.: post unam, et secundam correptionem; ru. KV: tå han en gång och annan förmanat är; Luther 1546: . . . wenn er ein mal vnd abermal ermanet ist); Ja pite Herran wiele wihdoin sine peijuen vlosiojendamán kethens (III 470, Jes. 11: 11; v. 1938: Ja sinä päivänä Herra vielä toisen kerran ojentaa kätensä; ru. KV: . . . än en gång vtreckia sina hand; Luther 1545: . . . zum andern mal seine Hand ausstrecken; la.: . . . adjiciet Dominus secundo manum suam); . . . coska mine olin Tessalonicas, lehetitte te minun Tarpeheni, wihdoin, ia taas toisen kerdhan (II: 553, Fil. 4: 16; v. 1938: . . . kerran, jopa kahdesti, lähetitte, mitä tarvitsin; kr.: hápaks; la.: semel); wiele nyt wihdoin mine tadhon iäriste, ei waiuon Maata, mutta mös Taiuan. Mutta quin hen sanopi, wiele nyt wihdoin, Sille hen osottapi ette ne iäriseueiset pite mwttettaman (II 654, Hebr. 12: 26—7; v. 1938: . . . Vielä kerran . . . vielä kerran; kr.: épi hápaks; la.: Adhuc semel; ru. KV: Än nu en tijdh . . . än nu en tijdh); ninquin caikein Inhimisten on säättý wihdoin coolla, . . . Nin ombi mös Christus wihdoin wffrattu, monen synnie poisottaman (II 645—6, Hebr. 9: 27—8; v. 1938: . . . että heidän kerran on kuoleminen . . . , samoin Kristuskin, kerran uhrattuna . . . ; kr.: hápaks . . . hápaks; la.: semel . . . semel; ru. KV: en gång . . . ena reso). — Mainittakoon tässä yhteydessä, että 1642-vuoden Raamatussa, jossa useat Agricolan wihdoin-tapaukset on vaihdettu kerran-sanaksi, *wihdoin* 'semel' silti joskus tavataan silloinkin, kun ei ole kysymys Agricolalla esiintyvästä tekstin kohdasta. Huom. esim.: Ja Aaronin pitä Altarin sarvein päällä lepyttämän *wihdoin* vuodesa, ricosuhrin verellä, lepyttämisexi. Tämä lepytys pitä tapahtuman *wihdoin* joka vuosi (2 Moos. 30: 10; v. 1938: . . . kerran vuodessa . . . kerran vuodessa).

³ Esimerkit, jotka eivät tässä voi pyrkiä täydelliseen edustavuuteen, ovat peräisin Jänneksen viittausten ja tekeillä olevan Vanhan kirjasuomen sanakirjan kokoelmien lisäksi omista poimintoistani.

2) 'kerta kaikkiaan'

... ne iotca widhoin walistetut ouat (II 639, Hebr. 6: 4—; v. 1938: Sillä mahdotonta on niitä, jotka kerran ovat valistetut ja taivaallista lahjaa maistaneet... ja sitten ovat luopuneet — taas uudistaa parannukseen; kr.: hápaks; la.: semel; ru. KV: the som en gång vplyste äro; Luther 1546: die, so ein mal erleuchtet sind); ... pidhin mine sen tarpelisna, teite Kirioitoxella manata, Ette te vskon polesta kiluoitelisitta, ioca widoin Pyhein eten ombi annettu (II 667, Juud. 3; v. 1938: ... kehoittaa teitä kilvoittelemaan sen uskon puolesta, joka kerta kaikkiaan on pyhille annettu; kr.: hápaks [Fritz Rienecker, Sprachlicher Schlüssel zum Griechischen Neuen Testament, 1960: = 'einmal', also alle Neuerungen ausschliessend]; la.: semel; Luther 1546: ... der ein mal den Heiligen furgegeben ist; ru. KV: för trona, som ena reso helghonen föregiffuin war); ... widhoin tapachtunut ... Christusen Rumin Wffrin cautta (II 646, Hebr. 10: 10; v. 1938: me olemme pyhitetyt ... Kristuksen ruumiin uhrilla kerta kaikkiaan; kr.: efápaks [Rienecker: 'ein für allemal']; la.: semel; ru. KV: ena reso; Luther 1546: ein mal); hen on oman Werens cautta, widhoin siihen pyhen siselkieunyt, ia ombi ijancaikisen Lunastuxen leunyt (II 644, Hebr. 9: 12; v. 1938: meni ... kerta kaikkiaan kaikkeinpyhimpään ja sai aikaan iankaikkisen lunastuksen; kr.: efápaks; la.: semel; ru. KV: ena reso; Luther 1546: ein mal); sen hen ombi widhoin tehnydh, coska hen itzehenens wffras (II 642, Hebr. 7: 27; v. 1938: tämän hän teki kerta kaikkiaan, uhratessaan itsensä; kr.: efápaks; la.: hoc enim fecit semel, seipsum offerendo; ru. KV: han giorde thet ena reso, tå han sigh sielf offrade; Luther 1546: das hat er gethan ein mal, da er sich selbs opffert); Christus mös widhoin meiden synnein tedhen kersi, Hurscas Ricolisten edeste (II 607, 1 Piet. 3: 18; v. 1938: Sillä myös Kristus kärsi kerran kuoleman syntien tähden, vanhurskas vääräin puolesta; kr.: hápaks; la.: semel; ru. KV: ena reso; Luther 1546: ein mal).

3) 'kerran vielä, kerran vastedes'

Ja pite Herran viele widhoin sine peijuen vlosoiwendaman kethens (III 470, Jes. 11: 11; v. 1933: Ja sinä päivänä Herra vielä toisen kerran ojentaa kätensä; la. Vulgata: secundo; ru. KV: än en gång; 1642 R: kerran); Wihdhoin hen puhupi heille wihoisans, ia henen hirmoudhesans peliettepi hen heite (III 216, Ps. 2: 5; v. 1933: Kerran hän on puhuva heille vihassaan ...; ru. KV: Han skal en gång tala medh them ...; Luther 1545: Er wird einest mit jnen reden in seinem zorn; la.: Tunc loquetur ad eos in ira sua); ios mine iellenstulen, em mine armaitze. Senwoxi ette te etzitte widhoin tuta sitä, ioca minussa puhupi, nimitten Christus (II 517, 2 Kor. 13: 3; v:n 1938 suom:sta vastine puuttuu; 1642 R: Että te kerran saatte tietä, cuca minusa puhu; kr:sta ja la:sta puuttuu vastine; ru. KV: At j en gång skolen förnimma honom som j migh talar ...; Luther 1546: das jr ein mal gewar werdet ...).

4) 'jo kerran muinoin, jo ammoin'

O ... Jesu Christe, sinusta ombi se pyhe Ramattu widhoin tunustanut, ettes ... itze olet parannoxen ... saarnanut ... (I 510; alkuteksti Gummeruksen mukaan

O . . . Jhesu Christe, sinte mal vonn dir zeüget die heylige schriftt, das du . . . selbst die busz . . . gepredigt . . . hast; saksan vanh. *s(e)intemal* Klugen mukaan, Etym. Wb. der d. Spr., alkuaan = 'seit der Zeit', siis 'aikoja sitten, ammoin').

Tähän Agricolan esimerkistöön tutustunut tuskin voi olla saamatta sitä yleisvaikutelmaa, että *vihdoin*-adverbin normaalimerkitys siinä on '(yhden) kerran' ja että ryhmittämäni kolme muuta vivahdusta ovat niin sanoakseni tuon varsinaisen merkityksen kombinatorisia variantteja. Kiinnitettäköön vielä huomiota seuraavaan tyyppilliseen »vedenjakajatapaukseen» (tästä termistä ks. Sananjalka 8, 1966, s. 10): *teme colema ombi yxi sisellekeumys ia Oui siihen ijancaickiseen Elemehen, Sille ette siele w i d h o i n* lackapi caicki mureh ia waiua, surkeus ia radholisws. . . caicki lihan pahat himot ia sisut . . . Sijne caicki pahws sapi lopun (III 64, Sairasten, ia mös Jelkijn iepäin Lohutuxet pyhiste Ramatuista). Kun tämän rukouskatkelman suomennoksen alkutekstiä ei toistaiseksi ole käytettävissämme, ei voida siten kuin edellä siteeratuissa muissa näytteissä osoittaa, minkä vieraskielisen sanan vastineena Agricola tässä on käyttänyt adverbia *vihdoin*. Sekin on hyvin saattanut olla jokin ilmaus, joka olisi nykyoimeksi 'kerran'. Mutta konneksiohan on sellainen, että vastineeksi sopisi yhtä hyvin 'viimein, loppujen lopuksi', ts. juuri nykykielemmekin saman adverbin merkitys 'vihdoin'. Muistettakoon myös, että balttilaislainamme *kerta*, joka jo lainanantajataholla on tarkoittanut mm. samaa kuin nykysuomessa, on adverbistuneena asussa *kerrankin* kehittynyt sellaisiin merkityksiin kuin 'vihdoinkin, lopultakin' (NS) sekä muodossa *kerrassaan* mm. merkitykseen 'aivan, vallan'; jälkimmäiseen verrattakoon edellä puheena ollutta yhdynnäistä. *viho(n)viimeinen* 'aivan l. kaikkein viimeinen' ja niin ikään yllä siteerattua R.E Nirvin Kiihtelysvaarasta kirjaamaa *viho'n*-adverbin merkitystä 'aivan'. Samoin latinan *semel*, jonka ikivanha merkitys on 'einmal, ein einziges Mal' (Walde — Hofmann, Georges), oli jo klass. aikana saanut myös vivahduksen, jonka Georges saksantaa 'einmal, bei Dingen, die nicht zu ändern sind', siis 'kerta kaikkiaan, lopulta'. Niin ikään kreikan adverbia *hápaks* '(yhden) kerran' käytettiin myös merkityksissä 'ein für allemal' ja 'einmal, das endliche Eintreffen von etwas bezeichnend', siis juuri 'lopuksi, vihdoin viimein' (Benseler).

Suomen kielen ulkopuolella *vihdoin*-adverbilla on vastine ensinnäkin karjala-aunuksessa, tosin harvinaisena, mutta niin aidon tuntuisissa yhteyksissä, että kyseessä täytyy olla vanha perinnäissana. E. V. Ahtia on v. 1932 tallentanut sananlaskun: *vihtoi viile, kahtoi katšo da kaks kerdoa vie!* Hän selittää, että *vihtoi* = 'yhdellä kertaa', mutta lisää selitykseen kysymysmerkin; sanan *kahtoi* hän, taas kysymysmerkkiä käyttäen, arvelee tässä puheenparressa tarkoittavan = 'kahdesti'. Näiden empivien selitysten oikeaanosuvuus kuitenkin vahvistuu, kun niitä vertaa pariin muuhun todenteeseen. Ahtia itse on Njekkulan—Riipuškalan kokoelmassaan (1922—1925) kirjannut ilmeisesti saman sananlaskun tällaisen toisinnon: *kerran viile, kaks katšo!*, ja I. Marttinen Kivijärveltä (v. 1911) tiedon, että *kahen kahtoistah* = 'aivan kahden (kesken)'. Säämäjärven *kahtoi*, joka ehkä esiintyy vain ad hoc tekaistuna tuossa sananlaskussa ja on kenties saanut äänneasuunsa vaikutusta edellisen säkeen *vihtoi-*

adverbista soinnullisen iskevyyden saavuttamiseksi, on varmaan ymmärrettävä juuri Ahtian otaksumalla tavalla. Tämä alkuaan käsityöhön viittaava ohje merkitsee siis: 'Leikkaa (esim. ommeltava kangas- tai nahkalevy) yhdesti, mutta katso sitä ennen kahdesti ja vieläkin kahdesti!' Äänneasultaan aunuksen *vihtoi* vastaa tarkoin suomen muotoa *vihdoin*.

Mutta saamme käsiteltävänä olevan partikkelin vanhasta karjalaisuudesta todisteita myös Suomen kansan vanhoista runoista. Kuuluisan Kalevanpojan kaskenkaadannan kuvauksen yhdessä toisinnossa, jonka D. E. D. Europaeus kirjasi Repolan Lentierasta v. 1846, on näin kuuluva kohta:

Jäi yks Kalevan poika,
Päivät kirvestä hiopi,
Yöt on vartta valmistaa,
Suorihen kasken ajoh.
Vihoin työnti 5 puuta,
Kerralla 8 puuta:
Ei kaski kas'elle tunnu.
Ajamax nuoren miehen. (VR II n:o 236)

A. A. Boreniuksen (Lähteenkorvan) samalta paikkakunnalta v. 1872 tallentamassa katkelmassa kerrotaan niin ikään:

Suoriau kažen ajoho;

Vihoin tiiöndi viizi puuda,
Kerralla kaheksam puuda. (VR II n:o 238)

A. R. Niemen samoin Repolasta v. 1901 tuoma muistiinpano puolestaan tietää, että

Yksi jäi Kalevan poiga

Vihon iski viisi puuta,
Kaikkiah kaheksan puuta. (VR II n:o 239)

Tekstiyhteyksistä tiedämme, ja Europaeuksen kuten myös Boreniuksen toisinto ilmaisee sen *expressis verbis*, että tuo »ison vaaksan varrellinen, emon polven korrellinen» ihmelapsi todella kuvataan niin epäinhimillisen tehokkaaksi kaskimieheksi, että hän katkaisi yhdellä iskulla viisi, jopa kahdeksan puuta. (Sekään tosin ei voimamiehelle riittänyt, koska hän lisäksi vielä turvautui loitsintaan, jolloin metsä kaatui niin laajalti kuin huhuilu kuului.)

Karjala-aunuksen *vihtoi*, *vihoi* 'yhdesti, kerran' -adverbin aitous saa välillistä tukea *v e p s ä s t ä*.⁴ Lauri Kettunen on Lõunavepsa häälik-ajalugu II (1922) s. 63 maininnut etelävepsän Kortlahdesta sanan *vihtō* 'muiste, vanasti', rinnastaen

⁴ Sen sijaan näyttää ilmeiseltä, että Pekka Pohjanvalon Salmin murteen sanakirjan täydennysosassa mainittu *vihoviimeine* 'vihoviimeinen' ja vatjan *vihoviimin* 'vihonviimeinen' (Kettunen, Vatjan kielen äännehistoria 1930, s. 117) ovat nuoria lainoja suomesta.

sen suomen muotoon *vihdoin*, sekä SUST 86 (1943) s. 518 edelleen saman sanan käytöstä esimerkkilauseen: *mö vihtë kaik sared ajelimā* = 'me ennen («vihdoin») kaikki salot («saaret») hiihtelimme'. Maisteri Reino Peltola on puolestaan, kuten hän minulle on ystävällisesti ilmoittanut, v. 1944 pannut muistiin äänisvepsästä adverbien *vihti* 'ammoin, kauan sitten': *muga vihti oli, liivin en do mušta; vihti se aig oli.* — Kuten edellä totesimme, Agricola on ainakin kerran suomentanut saksan adverbien *sintemal* 'ammoin' sanalla *vihdoin* (I 510).

*

Heikki Paasonen on SUSA 34: 3 (1916—1920) s. 1 etymologisesti rinnastanut suomen *vihdoin* 'enfin' (vartalo **vihta-*) -adverbien ersamordvan *uda-lo* 'dernier' ja unkarin *utó* 'le dernier', *után* 'après' -sanojen vartalo-osiin; saman selityksen hän oli jo aiemmin esittänyt oppikirjassaan Mordwinische Chrestomatie (1909) s. 146. E. N. Setälä on Virittäjässä 1935 s. 58 niin ikään maininnut rinnastuksen sm. *vihdoin* ~ unk. *utó*, *után* edellyttäen molemmilla tahoilla sanansisäiseksi konsonantistoksi alkuperäistä **-kt-*tä. Géza Bárczin Magyar szófejtő szótárin mukaan (1941) nuo unkarin sanat kuitenkin kuuluvat *üt* 'tie' -substantiivin johdoksiin, joten niiden merkitykset 'viimeinen' ja 'jälkeen, perästä' ovat toissijaisia ja myöhäisiä. Jo tämä seikka tekee rinnastuksen suomen sanaan mahdottomaksi, vaikka olettaisimmekin *vihdoin*-adverbia jonkin 'loppua, äärtä' merkinneen substantiivin johdokseksi (tai taivutusmuodoksi). Mutta myös mordvan *uda*-vartaloisen sanueen etymologinen vertaaminen sm. *vihdoin*-adverbiin edellyttää tietysti, että meikäläisen sanan ikivanha merkitys olisi jokin sellainen kuin 'viimein, viimeksi, lopuksi'. Edellä vanhasta kirjasuomesta, karjala-aunuksesta ja vepsästä saatu aineisto viittaa kuitenkin selvästi siihen, että adverbimme suhteellisen alkuperäinen merkitys on ollut 'yhdesti, kerran'. Tästä merkityksestä voidaan vakuuttavasti osoittaa syntyneiksi merkitykset 'kerta kaikkiaan', 'lopullisesti, viimein' ja myös 'ammoin, aikoja sitten', ja kaikille näille semanttisille siirtymisille on esitettävissä rinnakkaistapauksia muistakin kielistä. Päinvastaista kehitystä, esim. 'lopuksi, viimein' > 'yhden kerran', on ainakin itämerensuomalaisen aineiston perusteella mahdoton todistaa. Näin ollen raukeaa myös rinnastus mordvan sanueeseen.

Y. H. Toivonen oletti FUF 28 Anz. (1944) s. 210 ohimennen ja epäroiden, että sm. *vihdoin* 'endlich, schliesslich' olisi etymologisesti yhdistettävissä Lönnrotin ja jo Renvallin ja Gananderin sanakirjoissa mainittuun verbiin *vihtyä* mm. 'ske ändteligen, inträffa ändteligen' (Gan. 'råkar, faller af, sluteligen afgår'). Nuo Lönnrotin ja Renvallin selitykset juontuvat Gananderilta, ja hän taas näkyy ne itse teorioineen yhden esimerkkinsä perusteella, jonka hän oli poiminut Laurentius Petri Aboituksen runopukuisesta kronikasta Synopsis chronologiae Finnonicae rythmica eli ajan tieto Suomenmaan menoist ja uscost (1752).⁵ *Vihtyä* = *viihtyä* -verbin

⁵ Vrt. Osmo Hormia, Gananderin sanakirjan lähtöet (1961) s. 138, 388.

todellinen merkitys on ollut se, mikä kuvastuu Gananderin esimerkistä: Ej lapsi vihtynyt = 'teg intet, var olåtligt' ja Lönnrotin selityksistä 'stillas, lugnas, tystna, upphöra att gråta, få ro' sekä NS:n sellaisista esimerkeistä kuin: Myrsky viihtyi; Tuuli oli jo . . . viihtynyt. Vanhin merkitys on ilmeisesti ollut 'loppua, lakata, päättyä', ja kysymys onkin ikivanhan **vi* < **viye* 'loppu, ääri' -substantiivin suomalaisesta verbijohdoksesta, *viime*-adjektiivin sukulaisesta. (Ks. esim. SKRK³ s. 240, 258.) Mutta *vihdoin*-adverbin historiallinen rinnastaminen tällaiseen sanaan raukeaa samasta syystä kuin edellä mainitut vertailut unkarin ja mordvan sanoihin. Mikä olisi sitä paitsi *vihdoin*-partikkelin morfologinen suhde verbiin *vi(i)htyä*?

Pitkän pohdiskelumme laihakko tulos on siis 1) että itämerensuomalaisen *vihdoin*-adverbin todistettavasti vanhin merkitys on 'kerran, yhdesti' ja 2) että sanalle ei ole toistaiseksi osoitettu hyväksyttävää vastinetta ims. kielten ulkopuolelta.

Jos kysytään, miksi suomen *vihdoin* on (nähtävästi jo 1600-luvulta lähtien) menettänyt merkityksensä 'yhdesti, kerran' toissijaisen merkityksensä '(loppujen) lopuksi' tieltä, voidaan viitata kahteen syyhyn: toinen on se, että *vihdoin* on erittäin yleisesti kiintynyt alkusointufraasiin *vihdoin viimein* (huomattakoon varsinkin voimakkaasti affektiivinen yhdynnäinen *vihoviimeinen*) ja saanut konneksion jälkiosasta ilmeistä semanttista vaikutusta; toinen voi olla se, että *vihdoin*-adverbin todennäköisesti substantiivinen kantasana **vihta* 'kerta' tjs. on jo varmaan kauan ennen 1500-lukua kokonaan kadonnut käytännöstä — kenties slaavilaisperäisen *vihta* 'saunavasta'⁶ ja toisaalta itäsuomalaisen murren sanan *vihta* < *viisa* -homonyymien torjumana — ja lakannut puhujain kielitajussa kannattamasta johdoksensa aikaisemman merkityksen säilymistä. Jo kantasuomeen balttilaiselta taholta lainautunut *kerta* on puolestaan vaikuttanut samaan suuntaan korvaamalla osan oletetun **vihta*-substantiivimme ilmaisutehtäviä. Tämän kirjoituksen alkuun sijoitettu yksi Florinuksen tallentama »wanhain Suomalaisten tawalinen [= 'siivo'] ja suloinen Sananlascu» on siis kiteyttänyt nuo kaikki kolme toistensa kohtaloihin osallistunutta sanaa suorastaan eräänlaiseksi leksikologiseksi muistosäkeeksi.

⁶ Ks. I. Vahros, Zur Geschichte und Folklore der grossrussischen Sauna (FFC 197, 1966, s. 77, 321; vrt. SKRK³ s. 289.

Das fi. Adverb *vihdoin* 'tandem, demum, denique'

VON LAURI HAKULINEN

Heikki Paasonen stellte in der Mordwischen Chrestomathie (1909) S. 146 und JSFOu 34: 3 (1916—1920) S. 1 das fi. Adverb *vihdoin* 'enfin' (rad. **vihta-*) etymologisch zusammen mit den Stammteilen der Wörter ersamordw. *uda-lo* 'dernier' und ungar. *utó* 'le dernier', *után* 'après'. E. N. Setälä verglich in der Zeitschrift *Virittäjä* 1935 S. 58 ebenfalls fi. *vihdoin* mit ungar. *utó*, *után*, wobei er annahm, dass der Konsonantismus im Stamminnern beiderseits **-kt-* gelautet habe. Géza Bárczi stellt jedoch im *Magyar szófejtő szótár* (1941) fest, dass diese ungar. Wörter Ableitungen von *út* 'Weg' sind, so dass ihre Bedeutungen 'le dernier' und 'après' sekundär und relativ spät entstanden sind. Schon dieser Tatbestand würde eine Zusammenstellung mit dem finnischen Wort unmöglich machen, auch wenn man annehmen würde, dass *vihdoin* ein Derivat oder eine Flexionsform eines Substantivs wäre, das 'Ende, Grenze' bedeutet hat. Doch wird auch bei einer etymo-

logischen Zusammenstellung der mordw. Wortsippe vom Stamm *uda-* mit dem fi. Adverb *vihdoin* vorausgesetzt, dass die Bedeutung des letzteren Wortes irgendwie 'zuletzt, schliesslich' wäre. Verf. weist jedoch anhand von Beweisen aus der fi. Schriftsprache des 16. Jh. sowie aus dem Karelich-Olonetischen und dem Wepsischen nach, dass *vihdoin* zunächst 'einmal' bedeutet hat, lat. 'semel', griech. 'hápaks', und dass sich alle anderen Bedeutungen des Wortes, u. a. die in der Überschrift genannte, daraus entwickelt haben. Auch die von Y. H. Toivonen FUF 28 Anzeiger (1944) S. 210 mit Vorbehalt gebrachte Zusammenstellung *vihdoin* 'tandem' ~ *vi(i)htyä* 'finiri, finem habere' ist semantisch also unmöglich; ausserdem stehen ihr morphologische Schwierigkeiten im Wege. Vorläufig hat man somit für das Adverb *vihdoin* ausserhalb der osfi. Sprachen keine etymologischen Verwandten aufweisen können.